

משרד החנוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

ג ל ר ו נ ו ת ל ע י ו ר ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ שנת העשרים ושלוש

בראשית (תשכ"ד)

ו' ט' - ט"ז

עצי הגן

(עיון גם גליונות בראשית תש"ו, תש"ך)

א. ס' ויצמח ה' אלוקים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל.

ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע

עקדת יצחק שער השביעי:

הצמיח לו שם כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל, הקדים מה שהוא על צד היותר טוב מפני מעלתו, כי מהידוע שהדבר אשר כזה הוא מעולה מהנמצא לו על צד ההכרח, כמו שכתב החוקר בפרק א' במדות על האהבה, אמר "ואיננו דבר הכרחי לבד אבל הוא גם דבר טוב". וכך הדברים הנחמדים למראה מתוספת הסדורות וחלופיהן ושנוי הטעמים ומיגבי ערכותם, וכן בשאר העניינים מהמלבוש והדירה וזולתם היותר נאותים לעונשים לבלות ימיהם בטוב ושנותם בנעימים. ועל הצורך ההכרחי אמר "וטוב למאכל", כי זה מה שיכלול הסדון ושאר הצרכים ההכרחיים אשר אי אפשר להתקיים זולתם, כי כלם הכרחיים כמותו. ולפי ששני מיני אלו הצרכים הם מצד החלק החמרי, כללם בזכרון עץ אחד ואמר: "כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל" כי היו לאחדים. והזכיר אזלם "מן האדמה" לומר שהם לצורך הכח הארצי, מה שלא אמר בשני האחרים. ואולם לצורך הכח השכלי המוחלט הצמיח לו עץ החיים אשר בתוך הגן והוא אשר יחזיק הכח השכלי הנותן בו כח לעמוד על אסירת המושכלות להבדיל בין האמת והשקר ולהדבק תמיד בחיים הנצחיים כי הוא חלקו ועץ חיים הוא למחזיקים בו. וכן באמת הורה ה' עץ החיים אשר הוא מזון הכח השכלי וכמו שאמרה התורה על עצמה (משלי ה') "כי מוצאי מצא חיים".

ואמר שהוא "בתוך הגן", כי כן יסבוב עליו הגן כולו, כי הוא תוכיותו הכל ועיקר הכל ותכלית הכל. אמנם לצורך ההתבוננות מהשכל המעשי - בכל מה שיצטרך אליו אדם קצת עם קצת חיים נאותים אנשיים אשר בו יסדר המלאכות והדתות ויישוב המדינות והנהגתם, כי הוא מחוייב שישתלם בו השכל האנושי להגיע אל החיים השכליים בהחלט, והוא הענין שהשתדלה בו התורה האלוהית בשעור נפלא - ראה אלוקים והצמיח אצל עץ החיים את עץ הדעת טוב ורע; הודה כי מסגולת זה העץ הוא, כי בשמש בו ובמראהו ובריחו ובמגעו ואולי בטעימא ממנו לבד נקבה לאדם רוח דעת טוב ורע בכל אלו העניינים, כי הידיעה הזאת לא תשתלם כי אם בידיעת שניהם, הטוב להדבק בו והרע למאוס אותו...

והנה היה עץ הדעת אצל עץ החיים להישיירו אל מה שראוי ממנו להגיע אל החיים האמיתיים שהוא הטוב, לא שישתקע בו ויחשוב לו לתכלית, כי הוא הרע והנאסר עליו. והיה זה על הדרך שנאמר בתורה האלוקית, "ראה נתתי לפניך היום את קחיים ואת הטוב" (דב' ל'), תורה כי הם שני עניינים קרובים ומצדניים, לא יתפרדו רק לירודע להשתמש בו כהגון. ורב התורה או כלה אינו אלא לסדר זה הטוב המגיע האדם אל החיים... והנה עם זה כבר צייר וחקק במעשה הגן הזה צורת העולם בכללו ואגבר צורת העולם הקטן שהוא האדם וכל מיני חייו...

- (1) מה הן התמיהות הסגנוניות בפסוקנו שעליהן עומד בעל העקדה?
- xx (2) מהו לדעתו היחס שבין עץ החיים לבין עץ הדעת?
- (3) במה שונה הפישתו מן התפישה הרגילה באסור האכילה מעץ הדעת?
- xx (4) מה היתה לפי פרושו טעות האשה באסור אלא תגעו בו?
- (5) מהי לדעתו מטרת התורה כולה או רובה, ומה מקום מצא בפסוקינו לדבר על מטרת התורה כולה?
- xx (6) כיצד מפרש בעל העקדה את הפ' דב' ל' ט"ו?

ב. ס' ויצמח ה' אלוקים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל

ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע

אברבנאל: ואפשר לומר כי "בתוך הגן" חוזר לעץ החיים בלבד לפי שהוא היה באמצע הגן, כמו שתרגם אונקלוס, לפי שאין החיים אלא בשווי ובמצוע מהאיכויות; ואמנם עץ הדעת לא אמר שהיה "בתוך הגן" אם לפי שלא היה באמצעותו אבל היה בסופו או קרוב לקצהו, כי הוא היה מטבע קצה ההפלגה - לא מהמצוע

גגן כספני: לא אמר מעץ הדעת והיה "בתוך הגן" כי אינו רק בעצה גבולו.

א הסבר לפי זה למה אמרה האשה לנחש

ג' ג': רמפרי העץ אשר בתוך הגן - אמר אלוקים - לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו?

ג. י"ז רמפרי הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו...

רמב"ן ד"ה לא תאכל ממנו: מן הפרי יזחגרגרו, כי העץ איננו נאכל. וכן אמר למטה "פרי העץ אשר בתוך הגן", וכמהו (ישע' ל"ו) "ואכלו איש את גפנו ואיש את האנתו", וכן (בר' ג' י"ז) "בעצבוך תאכלבה" - תאכל פריה.

ראב"ע ד"ה ויצו: ... ואחר שאמר "מעץ הדעת לא תאכל" מה צורך למלת ממנו? רק חוסיף לבאר. וכן (שם' ב') "ותפתח ותראהו את הילד", או טעמו אפילו טעם ממנו.

שד"ל ד"ה לא תאכל ממנו: מלת "ממנו" נכפלת לחזק כמו למטה...

מלבי"ם ד"ה רמפרי הדעת לא תאכל ממנו... והוא זרות בלשון, כמו שכתב בספרי "באילת השחר" כלל ר"י (* עיין למטה). זה היה בסיון לאדם, כי אדם טעה מלשון זה, שבא להורות שרק ממנו לא תאכל, ר"ל מן המחובר לאילן, אבל אם תחלוש האשה ספירותיו ותתן לו, מותר לו לאכול; ועל כן אמר (ג' י"ג) "תאשה נהנה לי מן העץ", שהיה דעתו שעץ לא נזהר; וזה היה הנסיון שלא היתה לו לפרש פרושים בדבר ה' מסברתו, שעל זה נענש הנביא בבית אל שפרש לעצמו פירוש בנבואתו משקול דעתו (מלכ' א' ג)... כי אין לנו להקל במצות ה' על פי פירוש שפרש מסברתו, ועל כל פנים היה לו להסתפק אם היה כן כונת המצוה והיה לו להחמיר בספקו. וזה היה בסיון; אם יעמרד בעצמו עת יסיחמו יצרו שממציא לו דרך היתר להקל במצוה על פי סברתו.

* אילת השחר כלל ר"י: כל מקום שכלל הכנוי עם גוף הפעול יש בו דרוש (ויקרא כ"ה ט"ו) "ובאחיכם... לא תרדה בר", וכן כפל היתוס "ממנו מן".

- (1) מה קשה להם?
- (2) מה בין הרמב"ן לראב"ע בישוב הקשי?
- (3) היכן מצא שד"ל בפרשתו דוגמא נוספת לכפל מעין זה?
- (4) במה שונה המלבי"ם מכל שאר הפרשנים שחבאגו בישוב קשי זה?
- (5) מהי ראיתו מבראשית ג' י"ב?
- (6) במה מנוגדת דעתו לדעת בעל העקדה (ע' שאלה א)?

חשובות (וגם שאלות) יש לשלוח לנחמה ליבוביץ ירושליסק קדיית משה. השאלות המסומנות א קשות, המסומנות אא קשות ביותר. יבחר כל לומר את המתאים לדרגתו.

העורך: מיכאל פולקין. שאלות בטעמי המקרא

א' י"א ויאמר אלקים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו-בו על הארץ ויהי-כן.

א) פנתת שי ד"ה "דשא": במקצת ספרים בזקף קטן וכן הוא נראה, כי כן דרך לבוא זקף קטן אחר הפשט (פשטא). אך בספרי ספרד ובדפוס קדמון הוא ברביע וכן נכון כפי ניגון הסעמים, וכן העיר רד"ק בספר עט סופו.

איך מתפרש הפסוק לפי שתי מטורות הסעמים?

ב) חלכסים לבקעת ד"ה "למינו": חלמ"ד כלמ"ד "לבקרים", "לשבטינו", כלומר: בקר בקר, שבט ושבט אשר לו. כן "למינו": מינים מינים, והוא מחובר ל- "עץ פרי" ולא ל- "עשה פרי" ולכן "פרי" השני בפשטא. ופירוש הכתוב: עץ פרי מינים מינים עשה פרי. ולא כפי שמפרש "למינו" לפי מינו. כי טרם יהיה, לא נודע מה מינו.

הסבר את דבריו.